

LITERATUUR EN KUNST

Het boek der Oranje's.

Dr N. Japikse: De Geschiedenis van het huis Oranje-Nassau. I. — Zuid-Hollandsche Uitg. Mij., Den Haag, 1937.

Hoewel het hier boven aangekondigde werk niet literair is in den engeren zin van het woord, en ook niet tot de kunst kan gerekend worden, verdient het toch wel een nadere bespreking in deze rubriek.

Want eigenlijk kan het in dubbel opzicht er toe gerekend worden, en wel om den inhoud zoowel als om den vorm.

Nu in dezen tijd gelukkig de liefde voor het huis van Oranje luider weer gaat spreken, nu door het huwelijk van de prinses het lot van het beroemde sluishuis meer de aandacht tot zich trekt, is het een gelukkige gedachte geweest nauwkeurig, d.w.z. wetenschappelijk juist, maar toch in populair vorm, de betekenissen van het huis van Oranje voor ons land uiteen te zetten.

Dat Dr Japikse deze taak op zich heeft willen nemen, waarborgt reeds iets goeds. Als directeur van het Koninklijk Huisarchief en van het bureau voor 's Rijks Geschiedkundige Publicatiën, is hij als wellicht geen ander thuis in de geschiedenis van ons vorstenhuis. Hij kon en mocht het boek ook illustreren met een zeer groot aantal platen, die grotendeels onbekend en onbereikbaar waren. Reeds door de vele bijzondere prenten, facsimilés van brieven, oorkonden, historische portretten enz. heeft dit werk een groote waarde. Maar de tekst is niet minder belangrijk. Boeken, in den zelfden geest als dit bedoeld, dragen dikwijls een interessant-aneedolisch karakter. De schrijvers willen op een gezellige manier de lezers iets bijbrengen over een bepaald persoon of tijd. Ze schrijven dan wel waarheid, maar niet de waarheid. Het licht valt alleen op het goede, terwijl al wat minder fraai is in een beminlijk donker verborgen blijft. Bij zulke boeken moet men de goede bedoeling vooral waardeeren. Anders staat het met geschiedvorschers.

Behalve een goede bedoeling, moet de geleerde nog een wetenschappelijk geweten bezitten, dat hem verhindert iets van historische personen te vertellen, dat wel interessant, maar niet geheel in overeenstemming met de waarheid is. Het resultaat van deze nauwgezette waarheidsliefde is dikwijls een droog en dor boek, waarvan iedere zin door noten aan den voet der bladzijde of achter in het werk wordt ondersteund. Een vakgenoot moge hieraan smullen, den leek bekruipt een lichte huivering als hij het boek inkijkt.

Dat het anders kan heeft Dr Japikse hier getoond. Zijn boek is heel vlot geschreven, men leest het met groot genoegen en toch is het wetenschappelijk, zonder dat eenig bewijsmateriaal is aangevoerd. Steeds is het doel nauwkeurig in 't oog gehouden, en staan de verschillende vorsten en vorstinnen in het historisch licht. Met groote voorzichtigheid en eerlijkheid koos de schrijver zijn weg door het overstelpende materiaal. In betrekkelijk weinig bladzijden wordt de oudste geschiedenis van het huis beschreven, om dadelijk zijn verhouding tot de Nederlanden te tekenen. Op fantastische of onhistorische gegevens uit den oudsten tijd wordt niet ingegaan, de talloze takken van den geslachtsboom verduisteren nooit het gezicht op den stam.

Slechts als het noodig is, wordt er gesproken over zijlijnen. Twee takken worden vooral besproken: de Dillenburgsche, die vorstelijk maar niet rijk, en de Hollandsche, die rijk en niet vorstelijk was. Heer interessant blijkt de uitbreiding van beide takken. De Hollandsche krijgt door huwelijk zelfs in Spanje belangen. Requesens, de latere Spaansche stadhouder, is er erfgenaam van. Zoo ontmoet men telkens verre familieleden als politieke tegenstanders. Wanneer de Hollandsche familie van een bloedverwant heeft geërfd het prinsdom Oranje met vele andere bezittingen, gaat de geheele erfenis door uitsterfing van dien tak over op Prins Willem. Persoonlijk had hij dus groote belangen in deze landen; als prins van Oranje was hij soeverein vorst, hoewel meer in naam dan in de daad, wat van groote betekenis was voor onzen opstand.

Voor ons is een beschouwing over den opstand van groot belang, vooral met het oog op de motieven en de leiding. Dr Japikse laat het godsdienst-motief zeer zwaar, zoo niet het zwaarst wegen en ziet in Willem I een zeer religieus figuur. Met groote voorzichtigheid en psychologisch begrip volgt hij de ontwikkeling van zijn godsdienstige overtuiging. Terecht wordt er nadruk gelegd op de diepgaande godsdienstige opvoeding die hij thuis tot zijn twaalfde jaar genoot van zijn innig vrome en verstandige moeder Juliana van Stolberg. Wel kwam hij daarna onder Roomschen invloed, en deed hij mee aan het wuften hofleven, waarvan niets verbloed wordt, hoewel het uit den aard der zaak niet breedvoerig behandeld wordt, maar nooit heeft hij de protestanten willen vervolgen. Onder zijn humanistische

levensbeschouwing lag een diep religieus bewustzijn verborgen. Door het huwelijk met Anna van Saksen wordt de religie-kwestie weer urgent. Na de vlucht uit de Nederlanden, komt hij weer terug op het ouderlijk slot in het ouderlijk gezin, waar nu het Calvinisme den toon aangaf. Deze omgeving juist in dezen tijd moet een geweldigen invloed gehad hebben op den prins. Als hij dan ook in 1572 openlijk tot het Calvinisme overgaat, durft Dr Japikse dit gerust als een zaak van het hart en niet van politiek te zien. Het heele leven van Vader Willem wordt door dezen geleerde geleekend als gekenmerkt door een waar, diepgewoeld Godsvertrouwen.

Ik wijs hier opzettelijk op, niet omdat deze dingen onder ons onbekend zijn, maar omdat vooral vroeger, de opstand en zijn leider wel eens anders beschreven zijn, veel te goed of veel te slecht. Hij heeft hier een wetenschappelijke ernst, verbonden met een warme belangstelling voor het innerlijk leven onzer vorsten, getroffen. Oprecht, zonder eenige speculatie. Als hij een figuur, als b.v. Philips Willem, niet naar zijn innerlijke kwaliteiten kan doorgronden, laat de geleerde schrijver slechts de feiten spreken in hun objectiviteit en zegt de mensch Japikse, dat hij met zoo'n figuur eigenlijk geen raad weet. Dat maakt het boek niet alleen waar en goed, maar ook schoon. De Oranje's zijn voor hem hier menschen vooral, niet in de eerste plaats historische personen.

Daarom is ook zoo begrijpelijk geworden de verhouding van de Staten tot de Oranjes. Aan Willem I willen zij meer geven dan deze wil hebben, onder Maurits staan de machten ongeveer in evenwicht, tijdens Frederik Hendrik worden ze achteruitgedrongen door de groeiende macht en pracht der prinses. Na diens dood willen de Staten hun macht heroveren en vergrooten, wat leidt tot de botsing tusschen hen en Willem II, waarbij de prins aanvankelijk wint. Zijn spoedige dood brengt alle macht aan de Staten, bij ontstentenis van een volwassen prins. Het slot van het boek beschrijft de jeugd van Willem III, het kind van Staat, dat onder den druk opgroeit tot „een hartstochtelijk Hollander en Protestant", naar het woord van den Engelschen koning.

Er zou op zoo veel te wijzen zijn in dit boek, waaruit de Oranje's als echte menschen, met ondegden naast hun groote verdiensten en deugden, oprijzen. Het eerste deel breekt af, als in een feuilleton, bij een boeiend gedeelte: de opkomst van Willem III. Daar het tweede moet bevatten de grootste gebeurtenissen, verbanning, en verheffing tot monarchen, dreigenden ondergang en heerlijksten bloei van dat huis, dat door Gods bestel onzen Staat stichtte en bleef besturen, zien we de verschijning van dit slotdeel met belangstelling tegemoet. Het mooie eerste deel toonde reeds overduidelijk aan, dat de liefde die het grootste deel van ons volk koestert voor zijn Vorstenhuis, deugdelijk gefundeerd is.

Gelegenheidsboeken zijn als het stroo, dat het vreugdevuur tijdelijk hoog kan doen opvlammen, maar snel ook zijn voedingswaarde verliest. Van veel grotere, want van blijvende waarde is dit massieve werk, dat uit het verleden de vreugde van het heden leert begrijpen en daardoor dieper waardeeren.

Gr.

H. S.

UIT DE HISTORIE

Groot: Tudor-Figuren

(Schetsen uit den tijd der Reformatie in Engeland en Schotland)

XIII.

Elizabeth als Vrouw en Koningin.

Over Elizabeth als Koningin zijn de historici kenners het in 't algemeen tamelijk wel eens: hoogst autocratisch, zeer bekwaam, buitengewoon tactvol, uiterst voorzichtig was zij, doch ook in hooge mate gewetenloos, Machiavellistisch in haar politiek, waarin ze niet beter maar wel geraffineerder was dan de meesten van haar tijdgenooten onder de vorsten en diplomaten van Europa in een eeuw toen de leuze van „het doel heiligt de middelen" waarlijk niet alleen door de Jezuiten en door Roomsche vorsten, doch ook wel door Protestantische heerschers in praktijk werd gebracht: leugen en bedrog en aperte, brute verdraaiing van het recht en het op den kop zetten van de waarheid vierden in de 16e eeuw zeer zeker niet minder hoogtij in de internationale politiek dan in de eeuw van Nationaal-Socialisme en Communisme, van Japan en Mandsjoerije, van Italië en Abyssinië en van... den... Volkenbond... en het Kellogg-pact...

Hillaire Belloc, de bekende Roomsche medewerker van den Roomsche-gevoerde Chesterton, heeft een afwijkende meening over haar betekenissen als heerscher, als vormgevend auteur van de politiek harer regeering: volgens hem was William Cecil, Lord Burghley — wiens groote bekwaamheid en overwegende betekenis als dienaar

van Elizabeth niemand ontkent — feitelijk de meester en Elizabeth degene die volgde.

Ik geloof, dat de waarheid in 't midden ligt: Elizabeth en Cecil waren beiden buitengewone menschen, die met wederzijdsch begrip en wederzijdsche waardeering samengewerkt hebben om het schip van staat veilig te sturen door de gevaarlijkste branding waarin het ooit was geweest, en een nieuw, machtig, Protestantisch Engeland te vormen, dat — na nog één zuiverende vuurproef: die van den Cromwelliaanschen burgeroorlog, met de bekroning daarvan: de Omwenteling van 1688 — niet essentieel is veranderd tot op onzen tijd; bij welke samenwerking echter Elizabeth als het er op aankwam haar zin doorzette, ook tegen het advies en den wil van Burghley in. Maar zij liet het er niet dikwijls op aankomen: daarvoor waardeerde zij den vooruitzienden blik en de volhardende bekwaamheid van haar dienaar te zeer.

Deze twee waren als op elkander aangewezen. Beiden hadden een harde leerschool doorgemaakt; beiden streefden met ware Engelsche vasthoudendheid naar de verwezenlijking van hun doel; en beiden hadden voor dat doel het Protestantisme noodig.

Hij was secretaris geweest van Edward Seymour, Hertog van Somerset, die als „Protector" het bewind had gevoerd van diens regeering. Somerset was ten val gebracht door John Dudley, hertog van Northumberland, en William Cecil ging naar den Tower. Maar niet voor lang. Hij was van alles op de hoogte, en men kon hem niet missen: hij werd secretaris (zoo iets als onderminister) ook bij Northumberland.

Zijn belangen waren samengeweven met die der nieuwe aristocratie (waartoe ook Somerset en Northumberland behoorden), rijk geworden door de confiscatie der Roomsche kerkgoederen. De consequentie was, dat hij was tegen Rome en vóór de Reformatie. Hij steunde dan ook Northumberland's poging om de Roomsche Maria te weren door zijn (Northumberland's) schoondochter Jane Grey op den troon te plaatsen. Toen de poging mislukt was, voegde hij zich, evenals zijn toekomstige meesters, de toenmalige prinses Elizabeth, met wie hij in correspondentie was, naar den Roomschen eeredienst, en wachtte, evenals Elizabeth, wier leven nog grooter gevaar liep dan het zijne, met geduld en tact den loop der zaken af.

Elizabeth besteedde den troon, maar bleef voor de Roomschen een usurpator, en moest dus noodgedwongen op de Protestanten steunen (zie het tiende artikel van deze reeks). Haar levensdoel: een eengezind en machtig Engeland onder haar autoritair koningschap, kon slechts bereikt worden met een Protestantisch Engeland. Maar niet met een Puriteinsch: niet alleen had zij, met haar zin voor ritueel, daarvan een hartgrondigen afschuw, maar met uitzondering van Londen was Engeland in gezindheid en levensopvatting in groote meerderheid feitelijk nog Roomsch, al had Maria's korte regeering het voorgoed afkeerig gemaakt zoowel van Rome's Paus als van Spanje. Dus was Elizabeth als aangewezen op het compromis van Cranmer: de Anglicaansche (Episcopalsche) Kerk, met de suprematie des Konings in kerkelijke zaken, die typisch-16e eeuwse opvatting.

En William Cecil, weldra Lord Burghley nu, de man van de nieuwe, door den roef op Rome rijk geworden aristocratie, streefde met hartstocht, maar ook met voorzichtigheid en taai geduld, hetzelfde doel na als zijn Koningin: een machtig Protestantisch Engeland. Daarom had geen vorst ooit zulk een minister, geen minister ooit zulk een vorst. Zij waren op elkaar aangewezen, en bereikten samen hun gemeenschappelijk doel.

Een ander bekwaam minister van Elizabeth, Sir Francis Walsingham, de schoonvader van Sir Philip Sidney, was een vurig Protestant van overtuiging; hij was een warm vriend van de opgestane Nederlanden en van de Fransche Hugenoten, en zou Elizabeth veel eerder in een oorlog met Spanje hebben willen wikkelen. Elizabeth en Burghley konden het in hem waardeeren, dat onder zijn leiding de Engelsche geheime inlichtingendienst (evenals dat thans weer het geval is!) de beste ter wereld was; maar zij bewaarden hun eigen, politiek tempo: een vurige geloofsovertuiging was hun vreemd.

Dusdanig waren de Koningin en haar Minister.

Wat moeten we denken van Elizabeth als Vrouw? Ik ga stilzwijgend voorbij de bewering van sommigen, dat Elizabeth fysiek noch geestelijk een echte vrouw zou geweest zijn. Als het gaal over buitengewone figuren, zijn dergelijke bizarre veronderstellingen geen zeldzaamheid: Stadhouder-Koning Willem III homo-sexueel en alcoholist, Milton syphiliticus en albino, Elizabeth a-sexueel: waarom niet?

Toen Hendrik VIII gestorven was, trouwde de zesde zijner vrouwen, Catharine Parr, die zoo gelukkig was geweest hem te overleven, en nu, op 35-jarigen leeftijd, voor de derde maal weduwe was, zeer haastig met een vroegeren minnaar, Lord Thomas Seymour, de eerzuchtige broer van Protector Somerset en Lord-Admiral van Engeland. Catharina was een goede moeder geweest voor Hendriks kinderen, en toen zij hertrouwd was met Seymour, bleef Prinses Elizabeth bij haar

een vriendin. Zeker is verhouding zwakke derde van onder zijn broertjes aan lijke kus als opper-tuurlijk. Hij trachtte trekken, streefde waarschijnlijk beth's daren naar toen Lo men ook betrok, g zoo wech aadwee tengewon zichzelf, Lord H. kreeg hij tijdens M regeering geven, ne toe te ve haar geb ingewort later, toe alleen in bindend herroepen.

Dit kw de branc orde was jaar van

Natuur standighe onstuimig van den draad van sche gew erfgenaam precare beth en haar zee Peter W en teven het Parli solutistis de Ham dingen en stierf

Er was Elizabeth Koningin Kon dat konden een vrou haar ma Maria S Lord Da niet moer rijk: wat bewerken

Een h Stel dat z tegen al De Ooste en de u van zijn van knap digend. I zelf bezv met haaz

Hetzels van Cat maar v scheen te kwam v langen i beth — de 47-jar zelfs de bezwaren waarbij een bon tegen he

Maar grenouill noemde nagerie v toe met loften v huwelijk Zij kor persoonl en... he Fransch had aan

1) John Stuart Ka Parlement partij; hij